

Сіверський інститут регіональних досліджень

Центр європейської інформації
Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки
ім. В.Г. Короленка

Міжнародний фонд «Відродження»

Чернігівський центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників
органів державної влади, органів місцевого самоврядування,
державних підприємств, установ і організацій

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР ТА УКРАЇНА

24 березня 2009 року

Матеріали відеоконференції

УДК 327.39 (477)
ББК 66.4 (4 УКР), 01
Є 24

*Затверджено до друку навчально-методичною радою
Чернігівського центру перепідготовки та підвищення кваліфікації
працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування,
державних підприємств, установ і організацій,
протокол № 2 від 14 травня 2009 р.*

Європейський простір та Україна 24 березня
Є 24 2009 року. Матеріали відеоконф. / Черніг. центр
перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників
органів держ. влади, органів місц. самоврядування,
державних п-в, установ і орг.; Уклад.: В.М. Бойко,
Л.А. Чабак. – Чернігів: Редакційно-видавничий центр
«Сіверщина», 2009. – 48 с.

ISBN 978-966-2317-02-2

До видання увійшли матеріали відеоконференції «Європейський простір та Україна», в якій взяли участь науковці з Польщі, Росії, України та працівники органів влади Чернігівської області. Збірка призначена для державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування, істориків, викладачів, студентів і всіх, хто цікавиться питаннями місця України у європейському просторі.

УДК 327.39 (477)
ББК 66.4 (4 УКР), 01

ISBN 978-966-2317-02-2

©Сіверський інститут
регіональних досліджень
©Міжнародний фонд
«Відродження»
©Бойко В.М., фотографії

ЗМІСТ

№		Стор
1.	<i>Володимир Бойко.</i> Вступне слово	4
2.	<i>Віктор Мироненко.</i> Європеїзація та євроінтеграція: український вимір	7
3.	<i>Олексій Толкачов.</i> Формування європейської ідентичності в Україні	11
4.	<i>Адам Зауер.</i> Сучасний стан польсько-українських відносин	19
5.	<i>Володимир Бобруйко.</i> Правові аспекти адаптації українського законодавства до європейських стандартів	26
6.	<i>Ігор Любашенко.</i> Східне партнерство – новий вимір спільного європейського простору?	31
7.	<i>Сергій Лепявко.</i> Чернігів – європейське місто.	37
8.	Список авторів	47

Шановне товариство!

Сьогодні у нас унікальна можливість за допомогою Інтернету поспілкуватися у своєрідному трикутнику Чернігів – Москва – Варшава та почути думки стосовно місця України у європейському просторі експертів з Польщі, Росії, України. На відміну від багатьох інших зустрічей робоча мова сьогодні одна – українська, бо учасники добре володіють нею, не зважаючи на місце знаходження. Це також одна з родзинок нашого спілкування. Щодо оголошеної теми. Її формулювання передбачає наявність запитання в принципі: а чи належить Україна до європейського простору? Тобто, для всіх присутніх, наскільки я розумію, відповідь очевидна – належить, але водночас існують певні застереження, нюанси, часом доволі суттєві. Втім, як стверджували польські колеги, у 30-рр. в їх країні дебатовалося аналогічне питання. Причому, як тепер в Україні, йшлося про міст, що об'єднує Схід та Захід. Відповідь, треба розуміти, вистраждану, Польща дала 1999 р. та 2004 р., коли вступила до НАТО та ЄС відповідно.

Нині в Україні існують різні точки зору на європейський простір та його поширення. Вочевидь, що впродовж минулого він не залишався сталим, змінювався як географічно, так і змістовно. Серед українських істориків популярності набула теза: кордон Європи завершувався на околиці останнього східного міста, яке отримало Магдебурзьке право. Тобто, йдеться про східні та південні кордони Гетьманщини. Але ж не варто забувати про земську та міську реформи другої половини ХІХ ст., які, хоча й у спотвореному вигляді (скажімо, активне виборче право отримали 0,5 – 1% мешканців міст), передбачали певні форми самоврядування населення. Існує універсальний принцип, що здатен примирити різні точки зору: Європа там, де європейець відчуває себе вдома. В такому разі європейський простір це й Австралія, Нова Зеландія, Канада...

Наведений приклад, між іншим, наочно демонструє відмінності у змісті термінів євроінтеграція та європеїзація. Втім, є те, що їх об'єднує – відчуття приналежності до європейської цивілізації, визнання її цінностей. Тобто ключовою для нас стане відповідь на запитання: я українець, отже – хто я, що це для мене означає? Не вирішивши його, далі щось робити неможливо. Йдеться, фактично, про формування національної ідентичності в Україні, яке триває дотепер. У нас часто наголошують на існуючих регіональних відмінностях, що заважають цьому процесові. Для мене особисто дуже показовим став факт видання за президентства Л.Кучми двох варіантів книги «Герої України». Однакова обкладинка, ISBN, єдине – різні герої.

Але сама наявність таких проблем ще не означає неможливість визнання спільних цінностей, хоча б дуже загальних. Україна в тому не унікальна. Свого часу в мене склалося враження, що в європейській країні Бельгія, принаймні в столиці ЄС Брюсселі, немає нічого бельгійського, там все або фламандське, або валлонське. Нещодавно під час чергової гострої політичної кризи новий прем'єр-міністр (виходець з Фландрії), навіть заявив, що Бельгії не існує. Але насправді там є спільний король з династії Габсбургів, дуже смачне бельгійське пиво та шоколад, футбол. І це, разом з присутністю євро- та євроатлантичних інституцій, об'єднує. В Україна, на нашу думку, інтеграційних чинників серед її громадян на порядок більше.

Ще одна обставина історичного плану. В минулому козацька Україна серйозно конфліктувала з такою європейською країною, як Польща. Більше того, Гетьманщина значною мірою формувалася як антипод цієї держави, хоча сама була генетично з нею пов'язана. В цьому контексті під час минулорічного перебування в Польщі мене вразила груба книжка «Історія Польщі». В ній польський історик зобразив Богдана Хмельницького як політичного та військового діяча, рівному якому на той час не знайшлося в Речі Посполитій. Зрозуміло, що однакової точки зору на одні й ті ж самі події у різних народів годі чекати:

що для одних поразка, для інших – перемога. Але, як на мене, маємо приклад, яким чином може формуватися спільна європейська ідентичність на матеріалах складного минулого.

Євроінтеграція неможлива без такого моменту, як адаптація законодавства. Мене завжди дивує: проекти нормативних актів в Україні проходять юридичну експертизу, тоді чому приймаються документи, що суперечать один одному? Якимось чином не по-європейські. В ЄС рішення можуть ухвалюватися досить довго, за доволі складною процедурою, але в результаті вони збалансовані між різними інтересами та, як правило, добре узгоджуються зі своїми попередниками. Отже, ми обговоримо деякі аспекти адаптації українського законодавства до європейського права.

І, нарешті, ми перейдемо до теми, яка стосується нині діючого формату взаємин України та ЄС – Європейської політики сусідства, а також найближчого майбутнього – Східного партнерства. Що це таке, яким чином їх реалізація відбиватиметься на нас, які можливості відкриваються.

Зазначу, що більшість присутніх в аудиторії – державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування, тобто безпосередні виконавці Плану дій Україна – ЄС. Отже, йдеться не про абстрактні категорії, а про нашу з вами роботу, за якою, між іншим, існує звітність, контроль...

Запрошую всіх до дискусії.

Віктор Мироненко

ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ: УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР

Тема «Україна у Європейському просторі» вимагає уточнення.

Треба б відповісти на такі питання:

- що таке «європейський простір»?
- чи належить до нього Україна?
- якщо вона до нього належить, куди вона зараз прагне увійти?
- чи є в неї можливості це зробити і скільки це потребує часу?

Відповісти треба чесно і вичерпно, якщо йдеться про об'єктивні процеси модернізації і розвитку українських суспільства і держави, а не про політичну гру – заняття зараз дуже популярне серед тих, хто сповідують лише два принципи: «Все можливо!» і «Все дозволено!»

Так от, перше питання. Термін «європейський простір» з наукової точки зору абсолютно невизначений. Він має так багато змістів, що не має ніякого.

Етимологічно «європейський простір» – північно-західне узбережжя Середземного моря, тобто грецькі міста-поліси VI – III ст. до н. е. Грецькі міста-колонії на півострові Крим, який входить зараз до території України, начебто дають підстави віднести її до цього простору.

Але далі, не говорячи вже про більш північні терени, про геродотівських гіпербореїв чи скифів, наприклад, все плине в часі, все змінюється – Римська імперія, Східна Римська імперія, князівство Феодоро й Гермонасса – Тмутарокань, Кримське ханство, російське завоювання Криму.

Ми бачимо, що географічно і історично поняття «європейський простір» не тривке, воно постійно змінюється. До якого простору віднести, наприклад, Канаду і США?

Тобто, краще цього не торкатися. Закохався Зевс в когось у Фінікії, вивіз на своїй чи бичачій спині когось звідти до Криту, та й годі про це.

Що до сучасної України, тільки в дуже політизованій голові можуть виникати сумніви що до належності її до європейського культурного ореалу, чи точніше було б сказати – європейської, християнської культурної традиції.

Справа, мабуть, в іншому.

На рубежі століть у людства в цілому і у європейської людяності був вибір. Проявилася альтернативність історичного розвитку.

Але оскільки історичні альтернативи не реалізуються самі по собі, а лише через свідому людську діяльність, то, як правило, нагальна історична необхідність буде усвідомлена і реалізована не зразу.

Так В. Черчіль говорив про американців, що вони дуже здібні та кмітливі, і вони обов'язково приймуть правильне рішення... Але тільки після того, коли випробують усі неправильні. Ми, європейці, як виявилось, такі ж самі.

В чому полягала альтернатива?

Перебудова євразійського простору на історично і соціально-економічно обґрунтованих модерних засадах і створення трьох міцних підмурків стабільності і розвитку у Північній півкулі – США, ЄС і, наприклад, Союз республік Європи і Азії, як пропонував свого часу ак. А.Д. Сахаров, з яким я спілкувався і поважаю.

Чи щось інше за назвою, але демократичне, федеративне, правове, ринкове і таке інше за змістом.

Зверніть, будь ласка, увагу на процеси, що відбуваються у ЄС. Якщо відкинути якісь речі, які треба було б віднести до революційного егалітарного романтизму і тоталітарних збочень революційної доби 1917–1991 рр., як в економіці, так і в політиці, ми побачимо що ЄС – це по суті той самий Радянський Союз після уявного успішного завершення перебудови, тільки відсунутий на Захід.

Як альтернатива цьому – політичне і економічне розпорошення східноєвропейського – євразійського простору за принципами політичної організації XIX ст.

Використання невизначеності, яка виникла в наслідок цього, для забезпечення розвитку нового політичного утворення – ЄС, стосовно до якого цей простір виступає як сировина для

розвитку. «Сировинна» не в тому розумінні, яке за звичай вкладають в це поняття, а в розумінні приблизно тому ж, що колись було вкладене в поняття історичні і неісторичні нації, чи сьогодні в поняття «failed states». Я не буду далі розвивати цю тему, тому що я торкнувся її лише для того, щоб підійти до відповіді на два останні питання.

Так, на мій погляд, Україна має увійти у новий цивілізаційний простір. Оскільки ж Україна географічно, культурно, конфесійно і як будь інше, безумовно, Європа, єдиний можливий шлях для неї, звісно, через «європейський простір».

Але, по-перше, вона протягом всього історичного існування «європейського простору» була його невід'ємною частиною. А по-друге, вона, як і усі інші європейські народи, суспільства, держави, включаючи, звісно, і Росію, і Білорусь, має невід'ємне право брати участь у його творенні.

Ніхто в світі не має права виключити будь-який народ, вводити між ними якусь ієрархію.

Інша справа, що для того, щоб мати можливість приймати участь в цьому, треба модернізуватися – оволодіти сучасними виробничими, політичними технологіями, привести своє національне життя у відповідність до сучасних стандартів. Назвіть цей процес «європеїзацією» – я не буду заперечувати.

Але, і тут я підходжу до висновків, було б корисно визначитись з тотожністю понять «європеїзація» та «євроінтеграція».

В політичному словнику українських ЗМІ і експертного загалу вони використовуються як тотожні, що найчастіше. Як на мій погляд, це – велика помилка і те місце, від якого починаються труднощі економічної та політичної модернізації України.

Отож, маємо три поняття: «євроінтеграція», «європеїзація», і, нарешті, «модернізація».

Перш, ніж міркувати про місце України у «європейському просторі», і тим більш, перш ніж вибудовувати будь яку політичну концепцію, без якої, як свідчить історія, марно

сподіватися на хоч якийсь результат політичної діяльності, слід, перш за все, встановити ієрархію цих понять в українській політиці.

На мій погляд, головним поняттям має бути модернізація, бо воно значно ширше ніж «європеїзація» і тим більше за поняття «євроінтеграція». Українські політики, як мені здається, допустилися великої помилки, переплутавши ціль, мету і засіб її досягнення.

І ще більшої помилки припускаються ті, хто хотів би прискорити хід історії, до строків їх легіслатури.

Китайській філософ Лао Цзи казав: «Той, хто дуже поспішає, нічого не досягне». Поспішаючи і мандруючи по хашам постбіполярного світу без усвідомленої ясної мети, дуже легко заблукати і втратити все.

Дякую вам за увагу.

Олексій Толкачов

ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНІ

Шановні учасники!

Дозвольте поділитися з Вами деякими висновками щодо сутності європейської ідентичності, до яких я йшов достатньо довго – робив дослідження, аналізував, пощастило отримати значний досвід роботи в Брюсселі, безпосередньо в столиці ЄС. В підсумку, я виявив разучі відмінності між європейською ідентичністю в українському і європейському розумінні.

Я цілком погоджуюся з паном Мироненко в тому, що є величезна різниця між поняттями „європеїзація” і „євроінтеграція”. На жаль, в Україні дуже часто ці поняття змішують і не розуміють їх зміст. Мало того, політики і керівники нашої держави майже завжди змішують ще і

євроінтеграцію (як синонім до європеїзації) з **вступом до Європейського Союзу**.

В Україні політикум б'ється головою об стінку й надривається для того, щоб вступити в ЄС. Начебто це європеїзує Україну і ми відразу ж станемо такі само просунуті, як і Європа. Однак це нетак, бо європеїзація та вступ до ЄС – це принципово різні процеси.

Вступ до ЄС (євроінтеграція) – це суто політичні рішення і процеси, які в кінцевому підсумку жодного впливу на наше повсякденне життя не матимуть і не забезпечать водночас високий рівень життя, демократії та соціального комфорту в Україні.

Європеїзація – це розбудова в Україні соціальної та державної організації за європейським зразком, тобто це величезна кількість реформ і процесів, які необхідно здійснити. В цьому контексті вірно зазначив Віктор Мироненко, що європеїзація – „це модернізаційний шлях”. Хіба що необхідно уточнити – за європейським зразком. Адже модернізаційні процеси можна реалізувати за будь-яким зразком : за європейським, за американським, японським або за прикладом Південної Кореї. А от якраз європеїзація відразу ж закладає орієнтир тих цінностей, до яких ми прагнемо – європейських цінностей.

Політична і державницька еліта часто розуміє європейську ідентичність України як наші наміри до вступу в ЄС і євроінтеграції. Відтак, для демонстрації такої європейської ідентичності на МЗС України та інших органах держави поряд з прапором України часто можна побачити прапор ЄС.

Натомість, для усвідомлення європейської ідентичності для України необхідно зрозуміти, що таке європейська ідентичність в самій Європі?

В Європі на сьогодні існує два, можливо навіть конкуруючих і взаємовиключних підходи до визначення європейської ідентичності.

Коли країни Європи тільки починали співпрацювати між собою, закладалося розуміння європейської ідентичності, яке на сьогодні називається „союзний націоналізм”. Всі країни Європи поєднані спільною історією, спільною територією, спільною культурою – це і є європейська ідентичність. Тобто, німці і французи більш-менш об’єднані спільною історією, культурою і територіально вони близькі. До України ж вони надто далекі. Тому союзний націоналізм європейської спільноти на перших етапах не залишав можливості для приєднання Східної Європи, України і, навіть, Росії.

Якраз союзний націоналізм в розумінні європейської ідентичності експлуатував певне протиставлення країн Європи з їх спільною історією всім іншим країнам. Європі протистояли на сході – велика Росія, така собі ворожа територія, яку треба опасатися, берегтися, і від якої незрозуміло, що чекати. З іншого боку на заході через Атлантику – США, які є наддержавою, і з якими треба конкурувати.

Чинник протиставлення в рамках союзного націоналізму сприяв початковій інтеграції, бо був зрозумілим і усвідомленим багатьма європейцями.

Однак конструктори ЄС, коли почали перетворювати суто економічний союз в політичний, спробували дійти до якихось інших критеріїв європейської ідентичності.

Відтак, в Європі виникло розуміння європейської ідентичності як спільності цінностей – вірність основам демократії, схильність до правової держави і повага до відмінностей, тобто – толерантність. На цих цінностях навіть були спроби обґрунтувати позиції, що в рамках ЄС вже національні держави починають відмирати як щось старовинне і таке, що віджило себе. Начебто, в перспективі – перехід до великої наддержави „Європейський Союз”, до єдиного спільного громадянства і таке інше.

Цей підхід до розуміння європейської ідентичності на основі спільності цінностей дістав назви „патріотичного

конституціоналізму” і на сьогодні є домінуючим в європейській політиці. Однак, цей підхід, що веде до відмови від національних держав, насправді суперечить тим ідеологічним засновкам, які лежать в головах європейців.

Ми можемо спостерігати, як поряд з рухом Європи до такої наддержавної спільності та єдиної валюти, єдиних цінностей, водночас виникає прояв націоналізму і сильного опору глобалізації. Всі стали свідками красномовного провалу спроб прийняти одну-єдину європейську конституцію. Після цього – спалахи націоналістичних рухів в Австрії і деяких інших країнах.

Іншим прикладом є сама Бельгія, в якій розташована столиця ЄС. В той час, як вся Європа прямує до визнання одного спільного європейського громадянства, в самій Бельгії фламандці і французи не можуть ужитися в рамках однієї держави. Бельгію постійно намагаються розірвати на дві частини – Фландрію та Валлонію. Тобто, ця глобалізуюча тенденція ЄС протирічить внутрішнім націоналістичним процесам.

Інший приклад – поляки. Депутати від Польщі в Європейському Парламенті надзвичайно консолідовані. Вони можуть бути від різних фракцій, мати різну партійну та ідеологічну належність, однак вони одне одного сприймають як поляки, і саме на національній основі вони являють собою одне ціле в Європарламенті.

Окрім всього, у самих пересічних європейців, схоже, немає достатнього розуміння, що вони справді європейці, справжні громадяни ЄС. Може, у когось із політиків це розуміння є, однак навіть на вищому політичному рівні зустрічається внутрішньо європейська конкуренція за домінування в ЄС.

Коли постало питання про розміщення столиці ЄС, виникла проблема – де її розміщувати? На той час була величезна конкуренція між Німеччиною та Францією. Коли, начебто, дошли компромісного рішення – винести столицю ЄС в Брюссель, Франція все одно не поступилася своїм лідерством і добилася розміщення філіалу Європарламенту та інших органів у себе в

Страсбурзі. Французи побудували величезні будівлі, повісили плакати, що Страсбург – столиця ЄС. Хоча всі процеси відбуваються в Брюсселі, тепер депутати мають ще постійно їздити з Брюсселю до Страсбургу, витрачаючи мільйони євро в рік лише на переїзд. Окрім того, весь Європарламент отримав подвійне діловодство, подвійну канцелярію – в Брюсселі та в Страсбурзі. В підсумку, ніхто вже не розуміє, навіщо це було потрібно?

Підхід до ЄС як до величезної спільності, насправді, поки що достатньо слабкий, так би мовити, сирий. Він конкурує з природною ідентифікацією європейців стосовно своєї нації, своєї країни, свого краю.

Водночас, для входження в європейську ідентичність в тому форматі, в якому вона є, необхідно спочатку усвідомити свою національну ідентичність. Французи себе комфортно почувають в ЄС – бо вони себе комфортно почувають французами, вони визнають свою культуру, свою історію. І так можна пройти по кожній нації. У бельгійців є проблеми, адже там дві нації, однак завдяки своїй національній ідентифікації, вони теж є частиною Європи.

Чи може Україна досягти європейської ідентичності, не пройшовши спочатку шлях своєї національної ідентифікації? Хто ми є, українці? Ми себе відчуваємо українцями? Впевнений, що на сході та на заході України українець себе відчуває по-різному українцем. Якоїсь єдиної спільної ідентичності досить немає.

Окрім того, на сьогодні є спроба вибудувати спочатку українську національну ідентичність, а потім її вже ввести в європейську ідентичність. На жаль, ці спроби вибудувати нашу українську ідентичність ґрунтуються на образі жертви, на нещасті. Ми – жертovní, наша історія побудована на трагедії. Я перепрошую, однак нікому в Європі не потрібна така нація-інвалід, яка буде грати жертву, яка буде постійно просити про допомогу і таке все інше.

Два роки я намагався займатися популяризацією України в Європарламенті. І це виявилось надзвичайно складно, бо я показував Європарламенту, що Україна – класна держава з чудовою історією, чудовою культурою, і вона є невід’ємною частиною Європи. Натомість євро депутати мене зустрічали фразою: „Ми бачили виставку про голодомор. Це жахливо, у вас люди вмирають на вулицях, ми трупи бачили”. Доводилося переконувати, що в Україні вже давним-давно немає трупів, і у нас не гірше, ніж в Європі. Депутати Європарламенту це раціонально розуміють, однак в них укорінилося негативне емоційне сприйняття України, бо такий імідж Україна сама створює на офіційному рівні.

А в цей час на першому поверсі експонується фотовиставка „Туреччина збагатить Європу”: красиві фотографії ландшафтів, щасливих людей, промисловості. Ось що потрібне Європі – потрібні нації, які розуміють себе, які самодостатні в розумінні історії, які самоідентифіковані на потенціалі, а не на своїй неповноцінності.

І, нарешті, що хотілося б ще зазначити. Європа на сьогодні має не лише переваги і досягнення, однак і значні проблеми. Українські політики цього, схоже, не розуміють, тому так настирно стукаються в європейські двері, не завжди усвідомлюючи, що за ними. В приватних розмовах з депутатами Європарламенту дехто з подивом зазначає: „Ми не розуміємо, чому Україна так сильно прагне до ЄС? У нас в ЄС така величезна кількість проблем, яких у вас ще і близько немає”. Велика Європа на сьогодні переживає значне розшарування суспільства внаслідок посиленої міграції і культурного розділення. Виникають цілі культурні гетто арабів, африканців та інших народів, які жодним чином не поєднані з іншою європейською культурою і суспільством. І самі європейські політики не знають, що далі з цим робити.

Нещодавно і в Брюсселі, і в Страсбурзі були дуже масштабні заходи стосовно святкування 50-річчя ЄС. „50 років

ми разом” – це було написано майже скрізь на плакатах. Однак самі депутати Європарламенту хотіли уникнути питання „а що далі?” Чи буде ЄС разом далі, а головне – якими буде ЄС?

На цьому фоні в деяких європейських політиків виникало чітке розуміння, що майбутнє ЄС лежить на тих цивілізаційних імпульсах, які може дати Східна Європа, в тому числі і Україна. Труднощі, які сьогодні переживає Україна, проблеми вибудови власної ідентичності, – все це може стати основою для нових цивілізаційних форм та імпульсів, які будуть вироблені в Україні або в Східній Європі та перенесені до країн ЄС. Ми, як свіжа кров, можемо зробити величезний внесок в розбудову нової європейської ідентичності, якщо самі себе усвідомимо і розбудуємо європейську модель соціального і державного устрою в Україні.

Розбудовуючи європейську модель і європеїзуючись, що нам необхідно зробити?

По-перше, необхідно підкреслювати спільність української і загальноєвропейської культур. На жаль, мало хто в Україні сьогодні згадує про Трипільську культуру, яка є спільним надбанням України та Румунії – колискою всієї європейської цивілізації. Коли я запропонував в Європарламенті провести виставку експонатів Трипільської культури під назвою „Коріння європейської цивілізації”, то самі європейці були в захваті. Хіба хтось в Європі знає про те, що перший самміт монархів європейських країн із питання об’єднання і консолідації відбувся в 1429 р. у Луцькому замку на території сучасної України? Ні європейці цього не знають, ні, на жаль, українці. А саме через такі кроки самоусвідомлення можна вибудувати в Україні європейську ідентичність в культурно-історичному розумінні.

По-друге, необхідно збудувати Європу в самій Україні. Самі європейці, ґрунтуючись на згаданому вище підході „патріотичного конституціоналізму”, рекомендують українцям розбудувати демократичну модель соціального і державного устрою. Однак я глибоко критично ставлюся до цього.

Демократія – не суть Європи. На мій погляд **сутність європейської ідентичності лежить в розбудові і наявності системи життя, комфортної для людини. Кожна людина, індивід є найвищою соціальною цінністю –це є справжньою основою європейської цивілізаційної моделі.** Куди б ми не поїхали в Європі – вся система, все держава працює для комфорту конкретного індивіда. Все продумано для того, щоб людині було зручно. У нас цього і близько немає, все це треба вибудовувати. Якщо у нас в Україні кожна людина буде захищена і кожна людина буде себе відчувати комфортно, якщо все буде зроблено задля її добробуту, прав і свобод, ось тоді ми зможемо впевнено сказати, що Україна долучилася до європейської цивілізаційної моделі. Україна – європеїзувалася.

На підтвердження моєї думки про те, що в основі європейської цивілізаційної моделі закладена цінність людини, я наведу історичне обґрунтування. Вища соціальна цінність людини і її свобода починається в Європі ще з ліберальних буржуазних революцій, з боротьби за права. Це той шлях, який з XVII – XVIII ст. Україна, на жаль, не пройшла. Нам його ще необхідно пройти.

В публіцистичних статтях говорять про необхідність викорінення рабської психології у людей, все це правильно. Однак, державні службовці в Україні мають зробити ще більші ментальні зусилля. Необхідно не лише перестати бути рабами, необхідно почати думати про комфорт людини, населення, заради якого працює держава. Що кожен державний службовець може покращити для кожного конкретного українця?

Я в захваті від європейської практики, коли хоч у великому, хоч в маленькому місті в мерії будь-яка довідка видається безкоштовно в порядку загальної черги за 30 хв. Не за декілька днів, ні по графіку чергувань, просто за 30 хв. – прийшов та отримав! Це так чудово – коли ідеш по Лондону, переходиш дорогу і скрізь на асфальті написано: ”Подивіться направо,

подивіться наліво” – бо влада і суспільство дбають про конкретного громадянина, щоб його не збила машина.

Є багато таких моментів, які нам необхідно ще усвідомити. **Нам необхідно усвідомити фундамент європейської ідентичності – цінність людини та необхідність створення для неї комфортного середовища життя.** Якщо це станеться, то Україна не буде намагатися скопіювати основні зовнішні форми європейського устрою. Копіювання не допоможе. Необхідно усвідомити ідею, яка лежить в основі, тоді Україна зможе вибудувати справжню європейську ідентичність.

Adam Sauer

WSPÓLCZESNY STAN POLSKO-UKRAIŃSKICH STOSUNKÓW

Chciałbym podziękować moim przedmówcom. Jestem przekonany, że Polacy nie mają żadnej wątpliwości, co do europejskiej tożsamości Ukrainy. Państwa rozważania o miejscu Ukrainy w Europie i przytoczone przed chwilą argumenty historyczne, jak żywo przypominają mi podobne debaty na międzynarodowych konferencjach poprzedzających integrację Polski z Unią Europejską. My również przypominaliśmy naszym zachodnim kolegom jak bardzo jesteśmy „europejscy”, wspominaliśmy Zjazd monarchów w ówczesnej stolicy państwa polskiego - Gnieźnie w roku 1000, gdzie nasz władca Bolesław Chrobry poparł plany Ottona III dotyczące utworzenia uniwersalistycznego cesarstwa chrześcijańskiego złożonego z równoprawnych królestw. Wspominaliśmy kilkusetletnią obronę chrześcijańskiej Europy przed imperium osmańskim, naszą rolę w walce z niemieckim faszyzmem, w obalaniu komunizmu itd. Wciąż podkreślamy, że wnosimy do

zjednoczonej Europy wartości fundamentalne, o których Europa już zapomina... Na dzisiejszej konferencji widzę wyraźnie, że choć różnimy się przytaczanymi przykładami, to charakter eurointegracyjnej debaty w Polsce i Ukrainie jest bardzo podobny.

Tematem mojego wystąpienia będą stosunki polsko-ukraińskie. Zgodnie z sugestią organizatorów nie będę sięgał w daleką przeszłość. Chcę skupić się na ostatnim dwudziestoleciu, które jest przykładem rozwoju pozytywnych relacji.

Polityka Polski względem Ukrainy po 1989 roku jest w dużej mierze urzeczywistnieniem myśli politycznej pojawiającej się już słabo w dyskusjach narodowych pod koniec XIX wieku, a najsilniej utożsamianej z powojennym środowiskiem emigracyjnym skupionym wokół wydawanej w Paryżu „Kultury” i jej redaktora naczelnego - Jerzego Giedroycy. Hasło przewodnie tych idei brzmiało „Nie ma wolnej Polski, bez wolnej Ukrainy”. Te idee zaskutkowały tym, że w grudniu 1991 roku Polska jako pierwsze państwo na świecie uznała oficjalnie Ukrainę za państwo suwerenne, a w podpisanym 18 maja 1992 roku „Traktacie o dobrym sąsiedztwie, przyjaźni i współpracy” oba państwa potwierdziły nienaruszalność granic i wyrzeczenie się wszelkich pretensji terytorialnych oraz zagwarantowały szerokie prawa mniejszościom narodowym. Zgodnie z tą myślą polityczną do priorytetów polskiej polityki zagranicznej od początku należy też „wspieranie demokratycznych przemian u wschodnich sąsiadów, tak by włączyć te państwa w system europejski” (z expose polskiego ministra spraw zagranicznych Krzysztofa Skubiszewskiego z 1993 roku).

Po blisko 20 latach od odzyskania niepodległości przez oba nasze państwa, sytuacja geopolityczna jest diametralnie różna. Polska ugruntowała swój wybór – stając się w 1999 roku członkiem NATO (to już 10 lat temu) i w maju 2004 roku – członkiem Unii Europejskiej. Ukraina przez te wszystkie lata nadal stoi na rozdrożu między Wschodem i Zachodem, a Pomarańczowa Rewolucja poza warstwą deklaratywną nie zmieniła tej rzeczywistości.

W wystąpieniu chcę w skrócie omówić najważniejsze wg mnie płaszczyzny polsko-ukraińskiej współpracy: politykę międzynarodową, współpracę społeczeństw, gospodarkę i kulturę. Przy tym podział jest dość umowny, bo te płaszczyzny często nachodzą na siebie.

Na międzynarodowej płaszczyźnie naszej współpracy najwyraźniejsze jest wspieranie przez Polskę eurointegracyjnych wysiłków Ukrainy. Przy tym coraz więcej polskich polityków zdaje sobie sprawę, że czas samotnej walki prowadzonej na rzecz członkostwa Ukrainy w Unii Europejskiej już minął. Że z jednej strony należy przekonywać „nieprzekonanych” (zwłaszcza Francję i Niemcy), z drugiej – silniej współpracować z państwami członkowskimi już skłonnyymi do wsparcia Kijowa na jego drodze do Unii. Do tej drugiej grupy, upraszczając zaliczamy państwa bałtyckie, skandynawskie, tzw. grupę wyszehradzką oraz Wielką Brytanię. Efektem takiej zmiany myślenia jest polsko-szwedzka inicjatywa Partnerstwa Wschodniego, o której szerzej za chwilę opowie mój kolega Igor Lyubashenko.

Innym elementem polsko-ukraińskiej współpracy międzynarodowej jest budowanie poparcia dla akcesji Ukrainy do NATO. Oparcie się w tej polityce przede wszystkim na działaniach dyplomatycznych okazało się jak na razie nieskuteczne. Do społecznej kampanii wsparcia euroatlantyckiej integracji Ukrainy powinniśmy angażować nie tylko organizacje pozarządowe, ale też szereg instytucji publicznych (jak np. Instytuty Kulturalne państw sprzyjających rozszerzeniu NATO) i powinna ona przebiegać zarówno na terenie samej Ukrainy (przekonanie przeważnie sceptycznego społeczeństwa) jak i za granicą. Ważnym symbolem jest też wspólny polsko-ukraiński batalion realizujący od 2000 roku pokojową misję NATO w Kosowie.

Kolejnym polem współpracy polsko-ukraińskiej na arenie międzynarodowej jest zagadnienie bezpieczeństwa energetycznego, i poprzez dywersyfikację źródeł – uniezależnienia obu naszych państw od rosyjskiego monopolisty. Niestety, sztandarowy projekt

przedłużenia rurociągu Odessa-Brody do Płocka od lat jest jedynie przedmiotem niekończących się debat, poważny biznes się nie angażuje, a społeczeństwo coraz mniej z tego rozumie. Jeszcze mniej zaawansowanym jest projekt tzw. Gazociągu Sarmackiego – dostarczającego do naszych państw gaz z Iranu. Na arenie międzynarodowej Polska zaangażowała się w objęcie Ukrainy tzw. polityką solidarności energetycznej Unii Europejskiej. Wydaje się, że ostatnie ukraińsko-rosyjskie kryzysy gazowe coraz bardziej uzmysławiają politykom unijnym konieczność konkretnych działań, czego przykładem może być zawarte w marcu w Brukseli wstępne porozumienie o zakupie przez Unię rosyjskiego gazu bezpośrednio na granicy z Ukrainą, a przez to włączenie Ukrainy w europejską sieć przesyłową gazu.

Omawianie społecznej płaszczyzny współpracy należy zacząć od podkreślenia znaczenia pojednania polsko-ukraińskiego, w związku z bolesnymi konfliktami I połowy XX wieku. Ostatnie 20-lecie okazało się dla tego pojednania przełomowe – od lat polska strona oficjalnie potępia tzw. akcję „Wisła” (przymusowe przesiedlenia Ukraińców z południowo-wschodniej Polski w latach 1947-50), w 2003 roku po raz pierwszy parlamenty Polski i Ukrainy uczciły pamięć ofiar bratobójczych walk na Wołyniu (1943 r), w 2005 roku uroczystie otwarto Cmentarz Orląt Lwowskich (ofiar wojny polsko-ukraińskiej 1918-19), w 2006 roku prezydenci obu krajów oddali w Pawłokomie cześć ukraińskim mieszkańcom wioski zamordowanym w 1945 roku przez oddział polskiej partyzantki. Pojednanie przebiega też na płaszczyźnie religijnej, do czego w dużym stopniu przyczyniła się pielgrzymka Jana Pawła II na Ukrainę w 2001 roku.

Dużym utrudnieniem w kontakcie naszych społeczeństw są wize, wprowadzone w związku z przystąpieniem Polski do tzw. strefy Schengen oraz niedrożność infrastrukturalna przejść granicznych między naszymi państwami. I choć Polska, w porównaniu z innymi państwami schengeńskimi nie wygląda najgorzej (mamy rozbudowaną sieć konsulatów, wydajemy połowę wiz schengeńskich na Ukrainie, a poziom odmów jest najniższy) to sprawa wiz wpływa bezpośrednio na

wizerunek Polski i określa jej wiarygodność wobec Ukrainy. Rządy obu naszych krajów przez nieudolność doprowadziły do sytuacji, że wciąż nie weszła w życie umowa ułatwiająca kontakty mieszkańcom strefy przygranicznej¹. Polska na arenie unijnej aktywnie promuje liberalizację systemu wiz dla Ukraińców, ale wydaje mi się, że do uzyskania pozytywnych rezultatów droga jeszcze daleka a na niekorzyść działa m.in. pogłębiający się kryzys na unijnych rynkach pracy.

Ważnym elementem zbliżania naszych społeczeństw są też migracje zarobkowe. Według badań Instytutu Spraw Publicznych – obywatele Ukrainy stanowią aż $\frac{3}{4}$ cudzoziemców zatrudnionych w polskich gospodarstwach domowych. Ukraińscy pracownicy cieszą się bardzo dobrą opinią. Od 2-ch lat zauważamy stopniowe kroki zmierzające do uregulowania statusu pracowników sezonowych (ułatwienia w otrzymaniu zezwoleń na pracę), ale wciąż czekamy na przykład na ułatwienia prawne dla osób opiekujących się dziećmi, starszymi czy zajmujących się pomocą domową.

Pozytywne jest wyraźne zwiększenie finansowania programów ułatwiających rozwój współpracy regionalnej. Moja Fundacja (PAUCI) należała do pionierów w tej dziedzinie – dziś w budowanie partnerstw miast, współpracy gospodarczej regionów czy infrastruktury tej współpracy (domy spotkań, połączenia drogowe, modernizacja przejść granicznych) angażowane są znacznie większe krajowe środki budżetowe czy fundusze unijne (niegdyś w ramach programu Interreg, a obecnie – Europejskiej Współpracy Terytorialnej). Problemem pozostaje przy tym efektywność i sprawność wykorzystywania tych funduszy.

Wciąż bardzo słabo wygląda polsko-ukraińska wymiana młodzieży. Takie inicjatywy jak program wymian szkolnych RAZOM zarządzany przez Fundację PAUCI (ok. 60 szkół rocznie), czy pojedyncze projekty Ministerstwa Edukacji Narodowej RP i polskiego

¹ Ostateczna decyzja zapadła 17 czerwca 2009, umowa o małym ruchu granicznym wejdzie w życie 1 lipca 2009

Narodowego Instytutu Kultury stanowią w rzeczywistości kroplę w morzu potrzeb. Wciąż brakuje programu wspieranego wspólnie przez rządy obu państw. Takie programy Polska ma z Litwą, Czechami, Słowacją, a największy program – Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży (Jugendwerk) finansuje ze środków budżetowych Polski i Niemiec tysiące wymian rocznie.

Zwiększa się liczba młodych Ukraińców studiujących w Polsce, w ramach zarówno różnych programów stypendialnych jak i na zasadzie komercyjnej. Idea powołania Uniwersytetu Polsko-Ukraińskiego, na wzór polsko-niemieckiego Uniwersytetu Viadrina, od kilkunastu lat budzi szereg kontrowersji, a perspektywa jej realizacji, wg mnie chyba się oddala.

Polsko-ukraińska współpraca kulturalna nabiera rozpędu na poziomie pozarządowym i lokalnym, mnożą się wydarzenia kulturalne inicjowane często przez grona przyjaciół lub entuzjastów kultury sąsiedniego narodu a także mające formę wymiany kulturalnej samorządów czy inicjatyw mniejszości narodowych. Choć jakość tych wydarzeń jest często bardzo nierówna to oczywiście cieszy fakt wzrostu wzajemnego zainteresowania. Wciąż niewiele jest jednak wydarzeń o dużym znaczeniu artystycznym, wymagających odpowiedniej dotacji rządowej. Poza elementami folklorystycznymi kultura ukraińska nie jest też widoczna w Polsce w skali masowej, np. za pośrednictwem radia czy telewizji. Brakuje w Polsce stałej, poważnej placówki państwowej promującej kulturę ukraińską na kształt Ukraińskiego Instytutu Kultury. Obecnie jego zadanie pełni kilka osób w Ambasadzie Ukrainy w Warszawie, którzy są dość aktywni i profesjonalni, ale ograniczenie kadrowe i finansowe nie pozwala na szeroką działalność. Instytut Polski w Kijowie, mimo lepszej sytuacji organizacyjno-finansowej, również jest ograniczony do działalności o charakterze kameralnym.

Całkiem przyzwoicie, jak na skalę możliwości naszych państw, wygląda sprawa ochrony wspólnego dziedzictwa kulturowego Polaków i Ukraińców (a częściowo też Żydów i Rosjan), tak często spotykanego zwłaszcza na pograniczu. Podkreślam słowo „wspólne”

dziedzictwo, choć niestety ciągle w świadomości społecznej dominuje podział na „nasze” i „ich”. Po dziesięcioleciach zaniedbań, a także celowego niszczenia zabytków, skala potrzeb restauracyjnych jest ogromna, lecz widać już i pozytywne efekty prac wykonywanych w ostatnich latach. Często jeżdżę na Zachodnią Ukrainę i naprawdę nie trzeba być specjalistą, by zauważyć jak wiele zabytków ważnych dla naszej wspólnej kultury – cerkwi, kościołów, zamków nabiera znów dawnego blasku lub przynajmniej jest zabezpieczona przed dalszym niszczeniem.

Na zakończenie, bo widzę, że przekroczyłem planowany czas, chciałbym w skrócie wspomnieć o polsko-ukraińskiej współpracy gospodarczej. Analityk polskiego Ośrodka Studiów Wschodnich – Tadeusz Olszański celnie wymienił złożoność problemów tej współpracy. Do najważniejszych zaliczył fakt, że gospodarki obu naszych krajów nie uzupełniają się wzajemnie – nie możemy sobie oferować towarów o znaczeniu strategicznym. Bariery są też brak pewności prawa na Ukrainie, skorumpowanie i zbiurokratyzowanie stosunków państwo-przedsiębiorca, słabość państwa ukraińskiego wobec działalności zorganizowanej przestępczości oraz rosnący dystans w rozwoju gospodarczym między Polską a Ukrainą. Mimo tak ciemnego opisu problemów wspomnianych przez pana Olszańskiego, do zeszłego roku zauważalny był coroczny, znaczny, dwucyfrowy przyrost wartości wymiany handlowej. Według danych polskiego Głównego Urzędu Statystycznego za 11 miesięcy 2008 roku osiągnęły one poziom 8,4 mld USD i były o 28% wyższe niż w analogicznym okresie roku 2007. Ukraina w 2008 roku była na pierwszym miejscu wśród państw, z którymi Polska ma nadwyżkę w handlu. Z w/w kwoty obrotów eksport na Ukrainę stanowi 6,2 mld USD, a import towarów z Ukrainy wynosi 2,2 mld USD.

Ukraina jest też ważnym miejscem lokowania polskich inwestycji, wg niektórych danych jest to pierwsze miejsce poza Unią Europejską. Do największych polskich inwestorów na Ukrainie należały banki Pekao S.A. (w UniCredit Ukraina), PKO BP (w Kredobank), Gettin Holding (w Prikarpatiya bank) oraz PZU S.A. (w

PZU Ukraina). Wśród firm przemysłowych wymienię Cersanit, Toruńskie Zakłady Materiałów Opatrunkowych (pod marką Bella), Sanitec-Koło, fabryki mebli FORTE, BRW, Zakłady Mięsne Duda itd.

Istnieje obawa, że w zapowiadającym się na kryzysowy, roku 2009 wzajemne relacje gospodarcze ulegną poważnemu osłabieniu. Optymiści twierdzą jednak, że kryzys może mieć też swój pozytywny rezultat w postaci wymuszenia reform ułatwiających przedsiębiorczość oraz wewnętrznej sanacji firm, co przełoży się na poprawę naszych gospodarczych stosunków w przyszłości.

Ostatnie 20 lat to okres bardzo krótki, ale jakże ważny dla tysiącletniej historii sąsiedztwa naszych narodów. Na pewno był to pozytywny czas budowania nowej jakości wzajemnych relacji na wielu płaszczyznach. W moim wystąpieniu starałem się ukazać, jak dużo jednak zostało przed nami do zrobienia, aby wspólnie zamieszkać w bezpiecznym i opartym na wzajemnym zrozumieniu i szacunku europejskim domu. Cieszę się, że nasze dzisiejsze spotkanie w Czernihowie jest jedną z cegiełek na tej budowie.

Dziękuję za uwagę.

Володимир Бобруйко

ПРАВОВІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Інтеграція України в Європейський Союз є одним із основних зовнішньополітичних пріоритетів нашої країни, стратегічною метою якої проголошено членство в Європейському Союзі. І саме одним з важливих елементів інтеграції України до Європейського Союзу є приведення законодавства України у відповідність до стандартів права Європейського Союзу. Така адаптація законодавства є результатом співпраці України та Європейського Союзу у багатьох сферах суспільного життя.

Питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу постало перед нашою державою після підписання 14 червня 1994 р. Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (УПС). Невдовзі, після того як в 1998 році ця рамкова угода набрала чинності, Україна почала створювати інституційний механізм адаптації та формувати нормативно-правову базу для послідовної та ефективної реалізації цього важливого вектора правової реформи. Основними і вагомими правовими актами зазначеної бази є Закон України від 21 листопада 2002 р. № 228-IV «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» та Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу».

Згідно з офіційним визначенням, що міститься в Концепції Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, схваленої Законом України від 21 листопада 2002 р. № 228-IV, адаптацією законодавства України до законодавства Європейського Союзу є поетапне прийняття та впровадження нормативно-правових актів України, розроблених з урахуванням законодавства Європейського Союзу.

На відміну від законодавства України (система законів та інших нормативно-правових актів), законодавство Європейського Союзу (*acquis communautaire*) складається з:

- Договору про заснування Європейського економічного співтовариства 1957 р., Договору про заснування Європейського товариства по атомній енергії 1957 р., Єдиного європейського акта 1986 року, Маастрихтського договору 1992 р., Амстердамського договору 1997 р., Ніццького договору 2000 р.;

- регламентів, директив, рішень та інших актів нормативного характеру, які приймаються інститутами Європейського Союзу;

- міжнародних договорів, однією із сторін яких є Європейське співтовариство (Європейський Союз);

- рішень Суду Європейського співтовариства, в яких дається офіційне тлумачення відповідних правових норм.

В відповідності до Порядку перекладу актів *acquis communautaire* українською мовою, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 8 червня 2005 р. № 56/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 8 червня 2005 р. за № 642/10922, переклад актів *acquis communautaire* українською мовою для забезпечення процесу адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу та надання їм статусу офіційного організує Державний департамент з питань адаптації законодавства Міністерства юстиції України.

Елементом адаптації законодавства є перевірка (експертиза) проектів законів України та інших нормативно-правових актів, що за предметом правового регулювання належать до пріоритетних сфер адаптації законодавства (енергетика, транспорт, довкілля, охорона здоров'я та життя людей, тварин і рослин, захист прав споживачів, податки, технічні правила і стандарти, митне право і т.д.) на їх відповідність законодавству Європейського Союзу. При цьому, нормативно-правові акти, що суперечать *acquis communautaire*, можуть прийматися з врахуванням вищезазначеного принципу доцільності лише за наявності достатнього обґрунтування необхідності прийняття такого акта і на чітко визначений у самому акті строк.

Експертиза відповідних проектів законів України та інших нормативно-правових актів покладена на Державний департамент з питань адаптації законодавства Міністерства юстиції України, в той час як експертизу проектів нормативно-правових актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади здійснюють відповідні підрозділи органів, які видають акт.

Законодавством передбачений механізм опрацювання проектів законів, постанов та розпоряджень, що розробляються міністерствами та іншими центральними органами виконавчої

влади, з урахуванням *acquis communautaire*. Відповідно до Регламенту Кабінету Міністрів України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 р. № 950, головний розробник при підготовці нормативно-правового акта має враховувати джерела *acquis communautaire* та скласти довідку щодо відповідності проекту *acquis communautaire*, яка потім разом з проектом подається до Міністерства юстиції України для проведення правової експертизи. В довідці зазначається: належність проекту до пріоритетних сфер адаптації; використані джерела *acquis communautaire*; порівняльно-правова таблиця, в якій наводяться окремі положення проекту та джерел *acquis communautaire*; узагальнений висновок щодо відповідності проекту *acquis communautaire*.

Територіальні органи Міністерства юстиції України, здійснюючи, у відповідності до Указу Президента України від 3 жовтня 1992 р. № 493 «Про державну реєстрацію нормативно-правових актів та інших органів виконавчої влади» та Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 р. № 731, державну реєстрацію нормативно-правових актів місцевих державних адміністрацій, їх управлінь, відділів, інших підрозділів, територіальних органів центральних органів виконавчої влади, проводять праву експертизу відповідних нормативно-правових актів на відповідність їх Конституції та законодавству України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. і протоколам до неї, міжнародним договорам України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та *acquis communautaire*, а також з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Якщо поданий на державну реєстрацію нормативно-правовий акт не відповідає *acquis communautaire*, такий нормативно-правовий акт не підлягає державній реєстрації і має

бути скасований органом, що його видав. Слід зазначити, що досі не було випадків подачі на державну реєстрацію до управлінь юстиції Чернігівської області нормативно-правових актів, які не відповідають *acquis communautaire*. Крім цього, дуже велика кількість нормативно-правових актів місцевих органів виконавчої влади взагалі не стосується стандартів права Європейського Союзу.

Оглянувши стан адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, можна констатувати, що рівень законодавства України до *acquis communautaire* у сфері банківського права є високим, проте існує проблема адаптації законодавства в частині, що стосується гарантування вкладів. Базовим документом у сфері охорони здоров'я в Україні і надалі лишаються ухвалені у 1992 р. Основи законодавства про охорону здоров'я, які встановлюють загальні принципи правового регулювання у цій сфері. Митний кодекс України розроблений з урахуванням відповідних джерел *acquis communautaire*, але окремі правила визначення митної вартості, походження товарів та їх митного оформлення не відповідають правилам, які застосовуються в Європейському Союзі.

11 січня 2006 р. набрав чинності Закон України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності», який приводить законодавство України у сфері технічних правил і стандартів у відповідність до *acquis communautaire* та вимог СОР. Загальні принципи захисту прав споживачів, закріплені в законодавстві України, відповідають вимогам *acquis communautaire*. Основною проблемою сфери охорони праці залишається моральна застарілість нормативно-правової та нормативно-технічної бази регулювання відносин з питань охорони праці, оскільки більшість актів нормативно-технічного характеру діють ще з часів СРСР, в зв'язку з чим правова база регулювання цієї сфери потребує істотного перегляду. Рівень адаптації законодавства у сфері інтелектуальної власності є середнім, за кожним з напрямів цієї

сфери існує низка положень *acquis communautaire*, що не враховані в законодавстві України.

Діяльність недержавних пенсійних фондів, страхових компаній, спільних інвестиційних фондів та інших фінансових, що акумулюють кошти громадян, також має бути законодавчо врегульована відповідно до стандартів Європейського Союзу. Ринок державних закупівель є недостатньо прозорим, що створює передумови для певного зловживання. Чіткі та зрозумілі процедури проведення тендерів, що контролюються як державою, так і громадськістю, мають бути розроблені у повній відповідності до процедур Європейського Союзу. Сучасний стан екологічних вимог та впровадження енергозберігаючих технологій в Україні далекий від європейських стандартів. На нинішньому етапі адаптація українського законодавства має ґрунтуватися на принципі доцільності, тобто в процесі адаптації слід враховувати перш за все наслідки впровадження європейських норм з точки зору їх впливу на економічну, соціальну та політичну ситуацію в Україні.

Україна, на жаль, знаходиться ще далеко від європейських стандартів правової регламентації. Багатогранність європейського правового поля, його комплексний характер наочно свідчать про труднощі на шляху узгодження національного законодавства із загальноєвропейським. Формування правового поля держави є тривалим соціальним процесом, що органічно пов'язаний із змінами у всіх інших сферах життя суспільства. Штучно прискорити цей процес неможливо, але потрібно створити йому режим найбільшого сприяння.

Наша держава взяла на себе зобов'язання привести національну правову систему у відповідність до норм європейського законодавства. Однак суть адаптації полягає не лише в автоматичному перенесенні положень права Європейського Союзу до законів та підзаконних актів України. Ефективність адаптації визначається насамперед наявністю

дієвих механізмів виконання прийнятих рішень. Якщо такі механізми будуть чітко визначені, Україна буде спроможна у повному обсязі адаптувати національне законодавство до європейського права і наблизитись до Європейського Союзу.

Ігор Любашенко

СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО – НОВИЙ ВИМІР СПІЛЬНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ?

Існує декілька вимірів європейського простору і ніхто не заперечує, що Україна завжди була і буде частинкою цього спільного європейського простору, так само як і Росія, Білорусь, Молдова. Європейський Союз дещо сгрупувався до поняття „європейськості”. З цього приводу виникають певні протиріччя до того як ми розуміємо європейський простір?

У 2004 р. Європейський Союз (ЄС) розпочав реалізацію Європейської Політики Сусідства (ЄПС). Ця ініціатива була скерована до 16 країн, які знаходяться у безпосередньому сусідстві з ЄС. Метою даної політики є створення «кола друзів» (держав близьких з економічної, політичної та цивілізаційної точки зору до ЄС) завдяки зменшенню різниць, які існують між ЄС та країнами-сусідами. Найбільш загально принцип дії даної політики можна пояснити таким чином: ЄС підтримує своїх партнерів, запрошує до спільних дій, пропонує передачу 50-річного досвіду інтеграції, вимагаючи натомість від партнерів проведення внутрішніх реформ. Інакше кажучи, політика сусідства спрямована на розширення того, що можна назвати «спільним європейським простором» без розширення самого ЄС.

Досвід реалізації ЄПС доводить, що ця ініціатива не стала, так як сподівався ЄС, «двигуном реформ», але, скоріш, дещо ефективнішим фундаментом співпраці між ЄС та країнами-сусідами. Зокрема:

- «пряники», які пропонувала ЄС країнам-сусідам, виявились недостатньо привабливими.

- ініціатива охоплювала занадто широкий спектр питань, через що важко було визначити пріоритети.

- реалізація ЄПС відбувалась в основному на рівні двосторонніх відносин, фактично відсутній був регіональний вимір співпраці.

- ЄПС не стало чинником, що мотивує суспільства країн-сусідів до дії. Зокрема, в Україні ця політика розглядалась як перешкода на дорозі до європейської інтеграції. Крім того, в очач українців була неадекватною, оскільки Україну було «вкинута у спільний мішок» з такими країнами як Марокко (які за визначенням не можуть стати членами ЄС).

Пропозиція Східного Партнерства (СП) була підготовлена Польщею та Швецією з метою зменшення згаданих негативних тенденцій. У перших зарисах ініціативи знаходилась навіть ідея надати «Східним Партнерам» перспективу членства, але остаточно СП спрямовано на модифікацію ЄПС таким чином, аби на підставі дотихчасового досвіду підвищити ефективність її функціонування. Таким чином СП не змінює самої суті, логіки співпраці з партнерами, але передбачає переосмислення вимог та пропозицій представлених партнерам таким чином, аби вони максимально відповідали їхнім інтересам. 20 березня 2009 р. Рада ЄС прийняла цю пропозицію, таким чином власне минає перший тиждень офіційного функціонування даної політики.

Що нового приносить СП, якою є додана вартість цієї ініціативи? Пропоную подивитись на це не просто як на статичний перелік нових пропозицій, але відразу співставити їх із реаліями стосунків між ЄС та Україною і з реаліями українського політичного сьогодення. Інакше кажучи, пропоную подивитись на них, як на своєрідні виклики з точки зору України, або, з точки зору ЄС – навіть як на дилеми.

По-перше, співпраця в рамках СП передбачає не лише значне політичне зближення України з ЄС, але також означає необхідність інтенсифікації внутрішніх реформ, а саме:

- Не в останню чергу саме завдяки Україні як елементу СП передбачено підписання Угод про асоціацію з ЄС. Угода про асоціацію означає, вихід політичного діалогу на новий, вищий рівень. З іншої сторони, такий документ передбачає поглиблення взаємних зобов'язань: для України це означає, насамперед, глибше пристосування до стандартів та законодавства ЄС, поглиблення співпраці у сфері міжнародної політики.

- СП передбачає економічну інтеграцію партнерів з ЄС. На відміну від досить нечітких записів в Угоді про партнерство і співпрацю та Плані дій Україна-ЄС відносно того, як має виглядати така інтеграція, Комісія запропонувала набагато більш чітку перспективу – створення так званої «глибокої та всесторонньої зони вільної торгівлі». Безперечно, це великий шанс для українського бізнесу. З іншої сторони, ЗВТ – це не лише доступ українського бізнесу на ринок ЄС, але й доступ бізнесу ЄС на ринок український. Тому така інтеграція вимагає знову ж таки адаптації законодавства, впровадження високих стандартів, аби українські продукти та послуги могли витримати конкуренцію на європейському рівні.

- У рамках СП передбачено можливість дальшої лібералізації візового режиму аж до його повного знесення. Однак, це буде можливе лише за умови відповідних дій української сторони – впровадження стандартів ЄС у сфері внутрішньої політики, міграційної політики, поглибленої співпраці у сфері юстиції.

- У рамках СП Україні пропонується участь у Енергетичній спільноті (проект спрямований на створення європейського енергетичного ринку на принципах ефективного використання енергії, зменшення залежності від вуглеводнів, захисту навколишнього середовища). Це потенційно сприятиме підвищенню енергетичної безпеки усіх країн-учасників, але знову

ж досягнення мети не буде можливе без реформування малоефективного енергетичного сектора України.

- СП передбачає також підтримку партнерів при створенні програм спрямованих на зрівняння диспропорцій у регіональному розвитку (фактично – перенесення принципів регіональної політики ЄС). Здійснення цього вимагає кардинального розширення компетенцій місцевого та регіонального самоврядування.

Таким чином, успіх ініціативи багато в чому залежить від України. Варто з розвагою підійти до цих пропозицій, оцінити всі потенційні користі та загрози, аби бути відповідальним партнером та одночасно максимально використати надані можливості. Але виникає питання – чи при такій якості державного управління, яку маємо сьогодні досягнення успіху є можливим?

По-друге, СП передбачає створення платформи для розвитку регіональної співпраці між адресатами цієї ініціативи. Для цього має повстати інституціональна структура. Накреслено також основні «тематичні розділи», у яких мала б відбуватися співпраця (демократія, належне врядування, стабільність, економічна інтеграція, енергетична безпека, міжлюдські контакти). Це підхід знайомий з процесу розширення: адже партнери мають інтегруватися також між собою. При цьому заохочується «здорова конкуренція» між ними. Значний потенціал України може становити солідну підставу для того, аби вона відіграла роль регіонального лідера (деякою мірою, вона вже відіграє таку роль). Історичний досвід натомість показує, що такі регіональні ініціативи як ГУАМ, Спільнота демократичного вибору фактично не виходили поза рамки ініціатив, а це дає привід бути скептичним відносно успіху регіонального виміру СП. Іншим мало заохочуючим прикладом є ініціатива Чорноморської Синергії. Посилаючись на приклад останнього розширення ЄС варто згадати про такі регіональні ініціативи як Вишеградська Група, Центральноєвропейська ініціатива, Веймарський

трикутник. Такі угруповання об'єднували різні конфігурації учасників та мали різні тематичні обсяги, але подібні цілі – поєднання зусиль для зближення країн-учасників із ЄС, навіть коли перспективи членства в них ще не було. Ефективність таких організацій також дуже часто залишає бажати кращого, проте, напевно, їхнє існування не перешкоджало у досягненні спільної мети.

Варто згадати, що СП передбачає можливість заангажування у реалізацію певних проектів треті сторони, зокрема Росію і Туреччину. Особливу увагу варто при цьому звернути на Росію, яка намагається створити дещо інші принципи співробітництва, не вимагаючи від партнерів проведення внутрішніх реформ, знехочуючи таким чином, між іншим, Україну до співпраці згідно з моделлю запропонованою ЄС. Варто підкреслити – СП не спрямовано проти Росії, а ЄС не зацікавлений в Україні, яка була б ворожо налаштована проти північного сусіда. У цьому контексті усі сторони потребують створення дієвої (не лише у сфері риторики) партнерської співпраці.

Все це вимагає від української держави лідерської постави, а це в свою чергу можливе за умови створення стабільної зовнішньої політики, спрямованої на конкретну мету (нею може бути власне лідерство у інтеграційних процесах в регіоні), а не політики вагання. Україна повинна стати не об'єктом, а суб'єктом на європейській арені. Це знову ж вимагає консенсусу головних політичних сил.

По-третє, СП передбачає збільшення фінансової допомоги в рамках Європейського Інструменту Сусідства і Партнерства. У минулому році країни, до яких тепер спрямовано СП отримали 447 млн. євро; до 2013 р. цю допомогу планується збільшити до 775 млн. Рішенням Ради ЄС передбачено видати додатково 600 млн. євро до 2013 р. Для того, аби уможливити всі пропозиції викладені у концепції. Використання фінансової допомоги ЄС само по собі є не лише допомогою, але й інструментом зміни свідомості тих, хто їх використовує. Це вимагає ретельного

планування, ефективного управління процесом реалізації. Доступні кошти не повинні бути проїдені, але інвестовані у розвиток. Тому хочу підкреслити, що фінансова допомога – не лише можливість, але й виклик.

Підсумовуючи варто сказати: СП є кроком у доброму напрямі. Якщо потенціал цієї перспективи буде ефективно використано, Україна спільно з іншими партнерами регіону має шанс виконати значний цивілізаційний поступ. СП також конкретизує підхід ЄС до України, робить його дії більш прозорими. Пропонуються дуже чіткі користі у тих сферах, в яких Україна проявляє найбільше зацікавлення. Але водночас від нас вимагається більше.

Варто також пам'ятати, що сам термін «партнерство» передбачає відповідальність усіх сторін, ЄС для досягнення успіху повинен підтвердити свою внутрішню солідарність. Адже СП не змінює певної структурної слабкості політики ЄС щодо України. ЄС не є державою і не може впливати на внутрішню політику сусідів так як, наприклад, Росія. Те, як на практиці буде виглядати реалізація СП, стане з однієї сторони тестом, а з іншої сторони викликом і для України і для ЄС.

Сергій Лепявко

ЧЕРНІГІВ ЯК ЄВРОПЕЙСЬКЕ МІСТО

Перша згадка про Чернігів – одне з найдавніших міст України – міститься у договорі Русі з Візантією від 907 р. Греки зобов'язалися сплачувати данину на руські міста, а саме: на Київ, Чернігів, Переяслав. Навіть, незважаючи на скептичне ставлення деяких істориків до автентичності тексту угоди, наступна згадка про Чернігів фактично підтверджує попередню. Вона відноситься до середини X ст. і міститься в творі візантійського імператора Костянтина Багрянородного, який повідомляв, що в

Константинополі торгують купці з Русі, зокрема, з Дзернигоги (Чернігова). Таким чином, перші повідомлення про місто пов'язані з міжнародними справами ще давньоруської держави.

Тоді, ж у X і у наступному XI ст., у Чернігові і приміському поселенні Шестовиця, поряд з місцевим населенням, жили скандинави-варяги (нормани, вікінги). Очевидно, що вони склали дружину чи-то місцевого князя, чи-то намісника київського князя, який правив у місті та окрузі. Відомо, що у X ст. войовничі варяги були серйозною проблемою для багатьох європейських країн. Своїми набігами вони тероризували не тільки жителів північної Європи, але нападали на міста Франції і навіть узбережжя Італії. Багато варягів осідали при дворах різних правителів, насамперед, як військові слуги.

Варяги відіграли ще до кінця не з'ясовану роль у початковій історії Русі. Як би не різнилися думки вчених з цього приводу, однак ніхто не може заперечити факт, що один з творців молодої держави, київський правитель Олег, був варягом. У Чернігові, Шестовиці та інших приміських поселеннях знайдено десятки багатих поховань воїнів, які, як припускають дослідники, належали варязьким дружинникам. Їхні сліди простежуються за обрядом поховання і речами з дружинних курганів, зокрема, у знаменитій Чорній могилі – найбільшому курганному похованні давньої Русі. Тут було знайдено статуетку скандинавського бога Тора. Також є припущення, що похований тут правитель чи знатний воїн був спалений у варязькому човні-дракарі, відомому на Русі під назвою ладья. Адже у згарищі було знайдено металеві заклепки, аналогічні тим, які використовували варяги у своїх човнах. У похованнях знатних воїнів також зустрічаються мечі каролінгського типу, які виготовлялися в європейських країнах. Такі мечі робили з якісної сталі, яку на Русі не виробляли. Чернігів мав контакти і з іншими європейськими народами. Наприклад, знахідки археологів засвідчують, що вже у X ст. до Чернігова потрапляють жіночі прикраси, виготовлені у Чехії.

На початку XI ст. Чернігів став столицею давньоруського князівства. Незабаром тут з'явилася власна князівська династія Святославичів (Ольговичів і Давидовичів). У наступні сторіччя спостерігалось два напрямки зовнішніх контактів з європейським християнським світом: візантійський і західноєвропейський. Візантійські архітектори збудували у Чернігові перший великий храм – Спаський собор. Візантійська культура поширювалась через грецьких єпископів. Ставлення до грецького духовенства було шанобливим, але настороженим: його вважали підступними і зрадливими.

Контакти з католицьким світом частково підтримувались шлюбною політикою чернігівських князів, які родичалися з правлячими династіями європейських країн. Відомий чернігівський князь Михайло Всеволодович, який загинув мученицькою смертю в Орді, був сином польської княжни Марії, дочки польського короля Казимира Справедливого. Його син Ростислав був одружений з угорською принцесою. Певний католицький слід простежується в Чернігові за згадкою про існування в місті ще у XII ст. католицької Катерининської церкви.

Археологічні дослідження Чернігова дали змогу зробити дещо несподівані висновки, що місто входило до числа трьох найбільших міст Київської Русі. Є також припущення, що на початку XIII ст. населення давньоруського Чернігова складало понад 20 тисяч чоловік. За цими показниками місто належало до великих європейських міст того часу.

Татарська катастрофа, яка спіткала Чернігів восени 1239 р. надовго перервала його розвиток. Місто було спалене і запустіло. Красномовним є той факт, що Чернігів відновив площу заселення, яку мав за часів Київської Русі, лише в середині XIX ст.

Приєднання Чернігова до Великого кн. Литовського мало змінило його становище уже як другорядного міста, хоч тут і зберігався удільний князівський престол. У Чернігові почали

правити князі литовської династії, найвідомішим з яких був Свидригайло (чернігівський князь у 1420–1430 рр.). Після Чернігова він зайняв литовський престол і декілька років правив країною, хоча зрештою і зазнав поразки. З часів раннього литовського панування (початку XV ст.) у Чернігові знайдено скарб празьких грошей – невеликих срібних монет, вагою близько трьох грамів, які були в обігу у Литовсько-руській державі.

Протягом XVI – на початку XVII ст. Чернігів перебував у складі Московської держави, а у 1618 р. перейшов під владу Польщі. Недовгий період перебування міста і регіону в складі Речі Посполитої мав для міста надзвичайно важливе значення. Місто стало центром тимчасово утвореного Сіверського князівства, а потім, з 1635 р. – Чернігівського воєводства. Відповідно до існуючих традицій, у місті почали діяти місцеві органи влади, створені відповідно до принципів шляхетської демократії – шляхетські сеймики і суди. Місто і околиці швидко залюднювались. Влада заохочувала поселення шляхти і козаків, які мали зміцнити обороноздатність міста перед московською загрозою.

Головною подією в житті міста польської доби стало одержання у 1623 р. Магдебурзького права, наданого Чернігову привілеєм короля Сигізмунда III. Місто дістало право самоврядування і таким чином долучилося до європейської політичної спільноти. Свого часу відомий український історик Наталя Яковенко образно відзначила, що у ранній модерний час східна межа Європи проходила там, де було останнє місто, що мало Магдебурзьке право. Європейська демократія базується передовсім на самоврядуванні місцевих громад, найбільш яскравим втіленням якого було Магдебурзьке право. Таким чином, Чернігів, разом з іншими містами Лівобережної України, розташовувався на межі європейської політичної системи.

Ознакою його став магістрат, очолюваний війтом. Король призначив першого війта, декларувавши, що його наступники

будуть виборними. Водночас, відразу виявилися певні обмеження права виборів, оскільки війтом міг бути тільки католик. Що ж до інших урядових осіб, то вони могли належати до різних християнських конфесій. Формальними ознаками самоврядування стали приміщення магістрату (ратуша), печатка, годинник на ратуші і трубач, який мав трубити щогодини. Відповідно до європейських традицій організовувалось і внутрішнє життя міста. Ремісники об'єднувались у цехи, яких спочатку було два, а потім їх стало сім.

Польська доба дала Чернігову таке досягнення тогочасної європейської цивілізації, як друкарство. У 1646 р. у місті була надрукована перша книжка – «Перлина многоцінна» Кирила Ставровецького. Місто впритул познайомилось і з новими релігійними проблемами, оскільки з'явилися католики і уніати.

Козацька доба принесла серйозні зміни. Чернігів став центром козацького полку. Частина населення покозачилася. Козаки, які проживали у місті, не підкорялись магістрату, як і шляхта і духовенство, і це до певної міри звужувало функції міської влади. Водночас, козацтво і міщанство досить гармонійно поєднувало свої станові інтереси, оскільки базувались вони на однакових принципах суспільного буття – свободі особи і виборності місцевих інституцій влади. Козацькі гетьмани підтвердили всі попередні привілеї міста і Магдебурзьке право продовжувало діяти у повному обсязі, з характерними для України особливостями.

Цікавими прикладами функціонування механізму самоврядування є справи виборів чернігівських війтів. Вони обиралися на три роки, хоча, як правило, сиділи у своїх кріслах по кілька термінів. Процедура виборів була докладно регламентована. Участь у виборах війта брали всі виборні особи магістрату – бурмистри, райці і лавники. Міську громаду також представляли всі повноправні члени цехів, тобто майстри. Останню групу виборців становили впливові та авторитетні

особи, зокрема, купці, але їх було небагато. Таким чином набиралося 70-80 виборців.

У призначений день виборці збирались у залі магістрату. Тут же був присутній і козацький полковник, який мав стежити за дотриманням процедури виборів. Кандидати на посаду вїйта виголошували свої передвиборні промови, а потім покидали залу, щоб не чинити тиск на виборців. Після обговорення вибори відбувались шляхом відкритого голосування простою більшістю голосів. Наступний етап у процедурі виборів – затвердження на посаді, що було прерогативою гетьмана. До гетьманської столиці направлялися документи про вибори від міської ради і від полковника. Коли у відповідь надходила інформація про затвердження, обраний на посаду їхав до столиці і отримував там грамоту з підтвердженням повноважень. За часів гетьманування Кирила Розумовського процедура виборів зазнала деяких змін. Місцеві виборці пропонували гетьману трьох кандидатів на посаду вїйта, з яких правитель міг вибрати будь-кого на свій розсуд.

Козацька доба історії Чернігова принесла місту швидкий культурний розквіт, що активно підтримували чернігівські козацькі полковники. Степан Пободайло відновив Іллінську церкву і знамениті чернігівські печери. Основні ж роботи з відновлення занедбаних давньоруських церков були проведені за полковника Василя Дуніна-Борковського. Родина Лизогубів збудувала Катерининську церкву, яка і сьогодні зустрічає гостей міста, які їдуть з Києва. Зберігся церковний дзвін, відлитий на кошти Павла Полуботка.

Новий етап монументального будівництва в місті пов'язаний з добою Івана Мазепи. За його фінансової підтримки наприкінці XVII ст. було збудовано найбільший храм міста – Троїцький собор. Ця споруда є зразком поєднання європейських архітектурних форм з українськими традиціями. Так само за підтримки Мазепи було збудовано величну дзвіницю і сусідні з

нею приміщення Борисоглібського монастиря, відомі нині як будинок колегіуму.

Завдяки зусиллям чернігівського єпископа Лазаря Барановича та його освічених наступників, місто стало одним з центрів української культури. Баранович і його послідовники писали свої твори як тогочасною українською, так і польською мовами. Для друку літературних праць було створено друкарню, що за обсягом продукції стала другою в Україні після Києво-Печерської. У 1700 р. почав діяти чернігівський колегіум, який був дітищем випускників Києво-Могилянської академії. Основною мовою навчання була латина, а навчальні предмети базувалися на польській і західноєвропейській літературі. Чернігівські спудеї вчили філософію, історію і літературу за класичними працями Аристотеля, Гомера, Геродота, Плутарха, Тіта Лівія, Цицерона, Овідія, Горація. Знайомились вони і з природничими науками за творами Бекона, Декарта, Лейбніца та ін.

Принципи навчання в колегіумі відображали тогочасні уявлення про свободу. Не існувало вікового, майнового і станового обмежень для бажаючих вчитися, яких набиралося до 200 чоловік. Навчання було безкоштовним. Коли на початку XVIII ст. російський Синод став вимагати списки учнів, то чернігівські єпископи відповідали, що, відповідно до місцевих традицій, через «свободу малоросійського народу», такі списки не складаються. Учні мали право будь-коли розпочати навчання і на свій розсуд покинути його. Факт навчання і оцінки фіксувалися за результатами навчального року. Синод не зрозумів такої ситуації, але довго не міг примусити скласти такі списки.

Оскільки більшість учнів колегіуму були бідними, важливою умовою його успішної роботи було благодійництво чернігівців. Кошти, збирали місцеві єпископи. А підтримували «спудеїв» у різний спосіб – годували, давали їм одяг і щедро

винагороджували, коли ті з піснями обходили місто в недільні та святкові дні – чернігівські міщани.

Крім того, чернігівські діти навчалися у початкових школах при чернігівських церквах, на наявність яких вказують тогочасні документи. Так само, майже при кожній церкві був невеликий шпиталь, який був одночасно лікарнею і притулком для німецьких людей. З цього погляду, церкви Гетьманщини, у тому числі чернігівські, виконували важливу суспільну роль благодійних закладів. З втратою українських традицій православні церкви втратили такі функції, ставши релігійним придатком державної машини.

В початковий період Гетьманщини українські землі були традиційно відкриті для контактів з європейськими країнами. Одним з проявів цього було навчання чернігівців у європейських університетах. Діти відомих чернігівських купців Єньків навчалися у Данцигу, Бреєлаві, Галле. Відомий в майбутньому чернігівський лікар і укладач опису Чернігівського намісництва Афанасій Шафонський навчався у Страсбурзі і Лейдені. Представники старшинських родин Дуніних-Борковських, Милорадовичів, Самойловичів навчалися також в університетах Кенігсберга, Геттінгена та ін. Цікаво, що у списках студентів вони значилися як «українець з Чернігова», «козак з Чернігова», вихідець «з Малої Русі з Чернігова».

Європейські контакти певною мірою підтримувалися і завдяки міжнародній торгівлі. Найвідоміша родина чернігівських купців Єньків мала постійні зв'язки з німецькими і польськими містами.

Однак наприкінці XVIII ст. Російська імперія знищила автономний устрій козацької України. Разом з ним померло і Магдебурзьке право, яким Чернігів володів 163 роки. Заборонена була торгівля. У всіх наступних адміністративних перетвореннях Чернігів не втратив високого адміністративного статусу. Після ліквідації козацького полку, місто спочатку стало центром намісництва, а потім – губернії. Проте воно стало другорядним

губернським центром, яке майже не мало ніяких контактів з іншими країнами. Адже російська влада проводила політику, яку згодом послідовно продовжив комуністичний режим – політику ізоляції населення від зовнішнього світу.

Протягом XIX – початку XX ст. чернігівці задихалися від рутини і сірості чиновницької провінції, живучи на «губернському хуторі».

Лише з середини XIX ст. у місті з'явилися громадські сили, які намагалися протистояти державній машині. Завдяки ініціативі відомого українського байкаря Леоніда Глібова у Чернігові було створено першу неофіційну незалежну газету – «Чернігівський листок». Вона проіснувала два роки, здобула популярність, але була закрита владою. Група активістів створила першу в місті театральну трупу – «Товариство любителів української мови». Зусиллями громадськості було створено і першу постійну бібліотеку. Влада реагувала на всі ці ініціативи однаково – намагалася їх знищити. Театральний гурток було закрито, хоча згодом і відновлено. На працівників бібліотеки чинився постійний психологічний тиск шляхом обшуків, погроз та залякування потенційних читачів. Так, директор гімназії заборонив своїм учням навіть підходити до бібліотеки. Однак вона вижила і стала основою сучасної обласної бібліотеки. Цікаво, що поліція закрила навіть перший у місті дитячий садочок, створений відомим українським педагогом Софією Русовою, оскільки не могла вирішити, чи можна дозволяти малим дітям збиратися разом чи ні.

Після буржуазних реформ 1860–1870 р., осередками громадської ініціативи в Чернігові стали земства і міська дума. Вони мали певні права щодо самоврядування, які намагалася обмежити губернська влада. Незважаючи на невеликий бюджет, чернігівська дума намагалась йти в ногу з часом. Вона організувала покриття вулиць, проведення водопроводу, електричного освітлення. Чернігівське земство зробило чимало добрих справ, зокрема в царині освіти, медицини і культури.

Працівниками земства були відомі діячі української культури: Борис Грінченко, Михайло Коцюбинський, Володимир Самійленко, Олександр Русов та ін. Грінченко створив у місті найкраще на той час видавництво українських книжок. Зусиллями діячів української культури у місті з'явилися «Громада» і «Просвіта».

Розуміючи необхідність розвивати освіту, поміщики Судієнки збудували пансіон чоловічої гімназії, князь Михайло Долгорукий – жіночу гімназію, Іван Дунін-Борковський – реальне училище. Останній заснував кілька стипендій для уродженців Чернігівської губернії, які здобували вищу освіту в кращих університетах та інститутах. На його гроші вчилася понад двісті студентів.

Василь Тарновський подарував місту колекцію української старовини, яка стала основою Чернігівського історичного музею. Цікаво, що сам подарунок викликав дискусії, лунали навіть висміяні у фейлетонах голоси: «Нельзя музея создавать, когда народу нужно жрать». Однак земство прийняло рішення виділити кошти на утримання музею.

Спалах громадської активності спостерігався у 1917–1919 рр. Крім міської думи і створеної згодом більшовиками ради робітничих і солдатських депутатів, у місті діяли більше десятка різноманітних громадських спілок. Наприклад, виникло видавниче товариство «Сіверянська думка», яке розпочало видавництво книг. Чи не найцікавішим був «Союз трудящих офіцерів», які не хотіли проливати кров, а зайнялися випічкою пірижків, влаштували кафе-кондитерську тощо.

В перші роки радянської влади певні спроби вияву громадської активності ще зберігалися у сфері наукових краєзнавчих досліджень. Проте на початку 1930-х років все це було знищено.

З давніх-давен у Чернігові варили пиво. Та популярності справа набула, коли з'явилися чеські пивовари – завод Вандрака, а потім – «Нова Баварія» та «Стржибрни». Вони виробляли пиво

різноманітних чеських і німецьких сортів «Баварське», «Чеське», «Пльзенське», «Ювілейне», «Експорт» і «Бобир», «Чорне», «Кабінетне» тощо. Радянська влада знищила ці підприємства. У 1965 р. у місті було збудовано новий пивзавод «Десна», де знову почали виробляти пиво за чеськими технологіями.

У сфері високих технологій чернігівці беруть участь в престижному міжнародному проекті – програмі «Морський старт»: чернігівський радіоприладний завод постачає обладнання для ракетносіїв.

Прославили рідне місто і спортсмени: абсолютний чемпіон світу з парашутного спорту Григорій Сурабко, Олена Костевич, яка перемогла у стрільбі з пістолета і важкоатлетка Наталя Скакун. Предметом гордості чернігівців стала і чернігівська жіноча футбольна команда «Легенда», яка останніми роками успішно виступає на міжнародних змаганнях.

Отже, історично Чернігів – місто європейське.

СПИСОК АВТОРІВ

Бобруйко Володимир – заступник начальника відділу правової роботи, правової освіти, реєстрації нормативно-правових актів та легалізації об'єднань громадян головного управління юстиції в Чернігівській області;

Бойко Володимир – директор Чернігівського центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій, кандидат історичних наук;

Зауер Адам – старший координатор програм Фондації польсько-української співпраці ПАУСІ (Starszy Koordynator Programów Fundacja Współpracy Polsko-Ukraińskiej PAUCI);

Лепявко Сергій – завідувач кафедри історії слов'ян Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка, доктор історичних наук, професор;

Любашенко Ігор – аспірант Університету Марії Склодовської-Кюрі (Люблін, Польща);

Мироненко Віктор – керівник Центру українських досліджень Інституту Європи Російської академії наук, редактор журналу «Современная Европа», кандидат історичних наук (Москва, Росія);

Толкачов Олексій – президент Європейської асоціації українців.

Європейський простір та Україна
Матеріали відеоконференції
24 березня 2009 року

Уклад.: *Бойко В.М., Чабак Л.А.*
Техн. ред.: *Болотний П.В.*
Комп'ют. наб. та верстка: *Олійник Л.М.*
Коректор: *Фесенко М.В.*

Підписано до друку 14.05.2009 р.
Формат: 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Друк на ризографі. Ум. друк. арк. 3,0. Обл.-вид. арк. 2,79
Тираж 750 екз. Зам. № 011.

Видавництво ТОВ «Редакційно-видавничий центр «Сіверщина»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів
видавничої продукції №3221 серія ДК від 19 червня 2008 р.
14000, Чернігів, вул. Воровського, 10,
тел.факс: (0462) 4-92-83

Підготовлено до друку в
Чернігівському центрі перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників
органів державної влади, органів місцевого самоврядування,
державних підприємств, установ і організацій

=====

14000, м. Чернігів, просп. Миру, 43
Тел. (0462) 676-052 Факс (0462) 774-312
Електронна пошта hcspk@gmail.com
Інтернет: [http:// www.center.uct.ua](http://www.center.uct.ua)

Виготовлення ФОП «Єрмоленко О.М.»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ЧГ № 10 від 17 липня 2009 року
Тел. (0462)972-664